

PULA IMVULA

>> GROWING FOOD >> GROWING PEOPLE >> GROWING PROSPERITY >>

Dipotso tse supa tse di botswang ka PHUTHEGO YA GRAIN SA

Phuthego ya Grain SA ya ngwaga e tlaa tlhomilwe ka 8 le 9 Mopitlwé ka ngwaga e. Pula Imvula e buditse Rre Jaco Minnaar, Modulasetilo wa Grain SA, go arabu dipotso tse dingwe tse di tlhowang di botswa.

Phuthego ke eng mme e rulagantswe jang?

Phuthego ya Grain SA ke phuthego ya ngwaga ya maloko mme ke nonofo ya kwa godimo ya Grain SA. Phuthego e tlhomiliwa gangwe ka ngwaga ka letlha

le mo lefelong jaaka go supiwa ke Khuduthamaga. Phuthego e tlhomilwe go diragala ka 8 le 9 Mopitlwé 2017 kwa NAMPO Park, Bothaville

Maikemisetso a Phuthego ke afe?

Maikemisetso a Phuthego ke:

- Go akanya, go tlota le go dumela lentswe la ditšelete la ngwaga, pego ya baruni mme le pego ya Khuduthamaga ya Grain SA;
- Go tlhopha modulasetilo le baemedimodulasetilo ba babedi (2);
- Go tlhopha Komiti ya Khuduthamaga;
- Go supa moruni le go dumela tlhotlhwa e a e kopang; mme le
- Go sekaseka le go tlota ka dikgang tse di ka nnang teng.

Baemedi ba tlhophiwa jang go tsena Phuthego?

Molaotheo o o dumela gore go nne baemedi ka ntsha ya gore go duetswe makgetho ka kgaolo go dikgao-lo. Palo ya baemedi ba kgaolo e fetolwa ka ngwaga le ngwaga ka go balabala bokana ba bogare ba tuelo jaaka e fetoga ka dingwaga tse tharo mo kgaolong ka dikgao.

Morago ga therisanyo le baemedi ba Setlhophsa sa Tiriso sa Tlhabololo ya Balemirui ka 28 Lwetse 2016, go dumetswe gore palo ya baemedi go Phuthego go tsweng dikgao-lo tse nne tsia tlhabololo, e balabalwe ka go tsaya tsia palo ya maloko a Mogkatlo wa Ditono tse 250 go tsweng mo dikgao-lo tse. Palo ya baemedi go tsweng mo dikgao-long tse e tlaa nna jaaka go supiwa mo **Lenaneo la 1**.

Kwa dikopanong tsa dikgao-lo pele ga Phuthego, baemedi ba dikgao-lo ba tlaa supiwa go tsena Phuthego.

Lekwalo la Grain SA la
balemipotlana

Bala Moteng:

04 Sesupetso sa bokana ba go na ga pula ka dingwaga tse 101 – boswabotswerere ba go uma tlhaka

06 Maoto a mane a kgwebo

08 Se fele pelo – sengwe le sengwe se na le mosola

03

07

05

NKOKO JANE A RE...

Kgwedi ya Tlhakole ke kgwedi e mo go sa dirwe gantsi mo polaseng ya molemi – dijwalwa tsa mariga ga di ise di jwalwe mme tsa selemo di ntse di mela. Ga go na sepe se o ka se dirang go tshegetsa dijwalwa ka nako e ka gore di tshwanetse go gola le go nonisa dithhaka gore wena o kgone go di roba.

Le gale, bolemirui ga se go jwala le go tlhokomela dijwalwa fela. Kgwedi e e ka dirisiwa sentle go baakanya diterata le meago, le go tlhokomela diterekere le didiriswa. Go mosola go tlhola go baakanya pele dilo di senyega – seane sa Seesemane se se reng ‘*A stitch in time saves nine*’ – se ntse se re naya bonnate le gompieno. Fa o ntse o tswelala o ntse o baakanya dilo fa di robega o tlaa kgona go ila dithobego tse dikgolo tse di ka go jelang tshetele e ntsi le nako.

Balemirui ba ba jwaland dijwalwa tsa mariga ba tlaa ntse ba ipaakanya go jwala dijwalwa tse di late-lang – re itse gore setlha sa 2016 se ne se le pila tota go balemi ba korong le bali mo dikgaolong tsa Kapabophirima le Kapaborwa mme re solo fela gore ngwaga o le ona o tlaa nna pila go bona. Gakolongwa go se leke go tsaya ditselanyana tse dikhutswane – dira tsotlhe tse o di dirang ka tshwanno.

Ka kgwedi e e latelang re tlaa kopana go tsena phuthego ya Grain SA. Ka kgwedi e, o tlaa laletswa go ya dikopanong tsa dikgaolo. Tsheetswee, leka go ya ka ntlaa ya gore Grain SA e le thulaganyo ya ditokololo mme go amega ga ditokololo go botlhokwa go phedisa le go tsweletsa pele thulaganyo. Gakologelwa gore fela ditokololo tse di duetseng di ka ya phutegong – netefatsa gore o duetse pele o ya phutegong. Fa o sa itse gore o duetse, ikopantshe le morulaganyi wa tlhabololo wa gago yo o tlaa kgonang go go thusa ka ntlaa e.

Go rekisa ga mmidi go ka nna kgwetlho – fa o ise o loge maano, dira jalo ka bonako, tsheetswee. Re tlaa rata gore o amoge le tlhotlhwa ya dijwalwa tsa gago e e kwa godimo jaaka go ka kgonegwa gore o amoge le tuelo ya tiro e thata tsa gago.

Kgwedi ya Tlhakole ke kgwedi ya go jwala ditlhare – ga se sengwe se mongwe le mongwe a se dirang mme go botlhokwa gore re simolole go jwala ditlhare go tshegetsa tikologo ya rona. A botlhre le leke go jwala setlhare se le sengwe fela ka kgwedi e – fa gongwe o ka se phele go nna mo meriting wa sona, mme moriti o o o itumelelang gompieno gantsi ke wa setlhare se se jwetse ke motho yo mongwe – tiro e re e direla ba ba tlhang morago ga rona.

Dipotso tse supa tse di botswana ka Phuthego ya Grain SA

Lenaneo la 1: Boemedi ba dikgaolo tsa tlhabololo bo rulagantswe jaaka go latela:

Kgaolo	Lekoko la Khuduthamaga	Palo ya baemedi
Kgaolo 28	Maseli Letuka	12
Kgaolo 29	Gift Mafuleka	7
Kgaolo 30	Ramodisa Monaisa	3
Kgaolo 31	Israel Motlhabane	12
Bogotlhe		34

Dituelo tsa maloko di tshwanetse go duelwa leng?

Dituelo tsa maloko le makgetho a kumo (fa go tlhokegwa) di duelwa ka ngwaga le ngwaga go tloga 1 Mopitlwae go fithelela mafelelo a Tlhakole, fa ngwaga ya ditshetele ya maloko le makgetho e fela. Maemo a boloko a rulagangwa ke dituelo tse di amogelwang go fithelela mafelelo a kgwedi ya Tlhakole e e felang pele ga go tlhomiya ga Phuthego.

Dituelo tsa maloko di ka se amogelwe ka letsatsi la go ikwalela go tsena Phuthego kgotsa fa Phuthego e ntse e tswelala.

Jaaka go ntse tuelo ya maloko a kgwebo ke R1 000 go kopana le VAT mme le go kopana le lekgetho la kumo. Tuelo ya maloko a Dithophya tsa Dithutiso ke R30 ka ngwaga.

Maloko a a sa manameng ditlhokego tsa go nna maloko, ga a kgone go:

- Tsena Phuthego a le baemedi ba ba kgongang go tlhophia; kgotsa
- Tlhomiya go dira a le baemedi. Motho wa mofuta o o kgona go tsena Phuthego a le molebeledi fela. Tsheetswee, netefatsa gore go tlhophiwe maloko a kgwebo a a dutseng go nna baemedi mo Phuthegong. Go tlaa atlaneliswa go Phutego ya 2017, gore molaotheo o fetolwe gore go nne mafuta e mebedi fela ya maloko, k.g.r. maloko a kgwebo a a umang ditono tse di ka nnang 100 tsa tlhaka tse di rekisiwang, le maloko a ditlhophya tsa dithutiso a a umang bokana ba tlhaka ka fa tlase ga bokana ba ditono tse 100.

Dipotso ka ga boemo ba maloko di ka boetswa Patricia kgotsa Elray mo 086 004 7246.

A nka tsena dikopano tsa dikgaolo pele ga Phuthego?

Kitsisiso ya kopano ya kgaolo pele ga Phuthego e tlaa romelwa ka go dirisa Grain SA le dikantoro tsa dikgaolo.

Balemirui botlhe ba ba umang tlhaka ba kopiwa go tsena dikopano tsa dikgaolo e bile le go botsa badiredi le baemedi ba Grain SA dipotso. Fela maloko a kgwebo le maloko a ditlhophya tsa dithutiso ba ba duetseng ditshetele ba dumelwa go tlhophya mo dikopanong tsa dikgaolo.

Go ka tlhophia mang ka Phuthego?

Fela maloko a a duetseng tuelo ya boloko le lekgetho la kumo ka mafelelo a kgwedi ya Tlhakole 2017 a dumelwa go nna bathophi ka Phuthego.

Modulasetilo, baemedimodulasetilo ba babedi le ba Komiti ya Khuduthamaga ba tlhophiwa jang?

Phuthego e tshwanetse go tlhophya modulasetilo le baemedimodulasetilo ba babedi ka ngwaga le ngwaga go tsweng mo baemeding ba ba leng ba Phuthego, mme ba tshwanetse go nna mo maemong a go fithelela mafelelo a Phuthego e e latelang e ba tlhophilweng ka yona.

Motho a ka supiwa go tlhophiwa mme a tlhophiwa go nna modulasetilo kgotsa moedimodulasetilo wa Grain SA, fela fa motho yoo a romilwe ke kgaolo a le moemedi mme a duetseng ditshetele tsotlhe tse di tlhokiwang go mo supa go nna moemedi.

Fa modulasetilo kgotsa moedimodulasetilo wa ntlaa a se moemedi wa baumi ba tlhabolowang, moedimodulasetilo wa bobedi o tshwanetse go nna mongwe wa baemedi ba baumi ba tlhaka ba ba tlhabolowang.

Moemedi a le mongwe wa kgaolo e nngwe le e nngwe (1 go 31) o tlhophiwa go nna moemedi mo Komiting ya khuduthamaga ka nako e e ka nnang dingwaga tse pedi. Maloko a Khuduthamaga a supiwa ka nako ya Phuthego ke baemedi ba kgaolo e nngwe le e nngwe, mme ba tlhophiwa ka tlhopho e e tswaletseng.

Go tlaa atlaneliswa ka Phutego ya 2017 gore go tlhophiwe leloko le le lengwe gape go nna moemedi wa baumi ba tlhaka ba ba tlhabolowang mo Komiting ya khuduthamaga.

Modulasetilo, baemedimodulasetilo ba babedi le leloko le lengwe le ga ba emele kgaolo epe.

**Athikele e kwadilwae ke Jaco Minnaar,
Modulasetilo: Grain SA. Fa o batla kitso gape,
o ka romela emeile go jacominnaar@compuking.co.za.**

Go thibela le go laola Phetlhu ya kutu mo mmiding

Midi ke kumo e e jwalwang ka bontsi mo lefatsheng la Afikaborwa, gantsi mo dikgaolong tsa Foreisetata, Mpumalanga, le Bokonebophirima le mo dikgaolong tse dingwe ka bokana bo bonnye fela. Mo lefatsheng le, re ikana ka mmidi ka ntlha ya gore ke dijo tsa go phedisa tsa batho ba bantsi. Ke kumo e emelang kgaolo e kgolo ya boitsholelo ba rona mme jalo re tshwanetse go e tlhokomela ka kelo tlhoko.

Fa gongwe go ka tlisetsa mathata ka gore ditsatlholego fa gongwe di rata go re kolopela bolo e e tsamayang ka tsela e e gogoropa. Diphedi tsotlhe di na le baba, tota le semela sa mmidi. Re tshwanetse go ithuta go sireletsa tlhaka ya rona mabapi le baba ka kgonon yotlhya ya rona jaaka re ka kgonon. Mo athikeleleng e, re tlala lebelela ka bokhutswane ditlhasele tsa go lwantsha Phetlhu ya kutu mo masimong a rona fa re jwala mmidi.

Go supa Phetlhu ya kutu mo mmiding

Mokgwa o bonolo wa go supa gore a go na le Phuthle ya kutu mo mmiding, ke go tlhola le go batla mo masimong. Leka go tlhola ka go dirisa dikgaolonyana tse di sekwere go kgonon go aga setshwantsho sa tshimo ka bogothle. Fa o feditse go tlhola mo tshimong o tshwanetse go leka go lekalekantsha tshenyego ka dikgaolokgolo mo go ka go thusang go supa gore go tlala thusa ka ntlha ya boitsholelo go gasetsa khemikale go e laola.

O dirisa mokgwa ofe go tlhola Phetlhu ya kutu mo masimong? Molemirui a ka bona ditshupetso mo mmiding e setse e le dibeke tse tharo morago ga go simolola go tlhoga ga mmidi. Tshupo e e rileng ya go tlhola ke dipatlhanyana tse di rulangantsweng ka tshwanno mo matlhareng. Go bitswa tshenyego ya 'dihala'. Jaaka leina la sebokwana se se raya di ja gagolo mo kutung ya semela sa mmidi. Fa mmidi o ntsha dibola dibokwana fa gongwe di wela mo diakong mme di simolola go ja seako kgotsa ka fa tlase ga seako. Fa go ntse jalo molemirui fa gongwe a ka sela diako tse dinne tse di wetseng fatshe mo masimong, mme go thibela go fetelela ga kotlo go magodimong a semela sa mmidi.

Mokgwa o mongwe wa go tlhola go nna teng ga phetlhu ya kutu ke go tlhola dibokwana mo dimeleng. O ka tsamaya mo masimong ka bosigo mme o ka bona gore go na le maruru a mannye a masetlha le a masweu. Maruru a

Phetlhu ya kutu ya Afrika.

Setshwantsho – Annemie Erasmus, ARC Grain Crops Institute, Potchefstroom

masetlha ke ditonanyana mme a masweu ke dinamagadi. Maruru a fofa ka bosigo mme a beela mae mo dimeleng tsa mmidi mo gare ga matlhare le kutu mo matlhareng a maswa a a otlogeseng. Mae a thubega go ntsha dibokwana, tse di tsenang mo dintlaneng tsa go mela, mo di simololang go ja.

Go laola Phetlhu ya kutu

Fa molemirui a dumetse gore go na le Phetlhu ya kutu mo masimong a mmidi a gagwe (gantsi mo dimeleng tse di leng 10%) o tlala tlhoka go rulaganya leano la go e laola. Mokwa o o rileng wa go laola ke go dirisa dikhemikale. Molemirui o tlala dirisa sebolayaditsenekegi se se supang gore se bolaya phetlhu ya kutu mme o tlala se gasetsa ka go dirisa segasetsa-ka-maatla. Pele molemirui a gasetsa khemikale, o tshwanetse go netefatsa tiriso ya khemikale e a e dirisang ka gore dikhemikale ga di tshwane. Tse dingwe di dira fa di kgoma mme tse dingwe di dira fa di metswa ke dibokwanan fa di ja matlhare le kutu ya semela sa mmidi. Gakologelwa gore ditshifi tsotlhe di kotsi mme di tshwanetse go dirisiwa ka tlhokomelo. Rwala dittelefa, apesa sefatlhego mme o rwale diborele tse di sireletsang fa o dirisa khemikale e nngwe le e nngwe.

Thibelo

Bolemirui ba segompieno bo tsweletse pele gagolo ka go medisa mefuta e e farologaneng ya dimela tsa mmidi. Jaanong mefuta e mengwe ya mmidi e rulagantswe ka bojenetiki go kgonon go fenza Phetlhu ya kutu. Ke thuso e kgolo go molemirui fa a loala disenyi. Le gale, go tlala ka tlholtlwa e e kwa godimo. Peo ya mmidi wa GM e ja bokana ba madi a mantsi go feta gagolo baokana ba madi a a jewang ke peo ya mmidi o o seng wa GM. Fa go jwala peo ya mofuta wa mmidi o o tlwaetsweng go botoka go tsipatsipa. Tlhola masimo a gago gape le gape go bona gore go na le dibokwana tsa Phetlhu ya kutu mme tswelela go dira ka bonako fa o kgonon go supa gore mathata a teng.

Gakologelwa gore Phetlhu ya kutu le ditsenekegi tse dingwe di na le kgonon ya go kgautla. Diranta tse di leng diketekete tsa dijwala tsa gago. Jalo, se nne fatshe o sa dire sepe. Netefatsa gore o lemoge gore go diragaleng mo masimong a gago.

**Athikele e kwadilwe ke Gavin Mathews,
Dekerii ka Bolaodi ba Tikologo. Fa o t
lhoka kitso gape, o ka romela emeile
go gavmat@gmail.com.**

Sesupetso sa bokana ba go na ga pula ka dingwaga tse 101 - boswabotswerere ba go uma tlhaka

Mo Pula Imvula ya Ngwanatsele ya ngwaga wa 2016 go kwadilwe athikele ya setlhogo ‘Rulaganya dipego tsa go na ga pula go ila diphatsa’ e e neng e bua ka botlhokwa ba go rulaganya dipego tsa bokana ba pula e e neleng mme le go kgona go atlholo bokana ba metsi a a leng mo mmung wa gago, mme e ka buisiba mabapi le athikele e.

Ditebogo tse di menaganeng di tshwanetse go feteletswa go lelapa la Johnson le le dirisang bolemirui mo polaseng ya Waterland ka ntla ya gore le re neile ditlhaka tsa bokana ba pula e e neleng dingwaga tse 101 mo polaseng ya bona. Lelapa la Johnson le dirisa bolemirui mo kgaolong ya Foreisetatabotlhaba mme le tshwanetse go akgolwa ka ntla ya go rulaganya ditlhaka tse di supang bokana ba pula e e neleng mo polaseng ya lona morago ga masika a mararo a a dirisitseng polase eo.

Ditshupetso tsa bokana ba pula e e neleng di ka dirisiwa ka mekgwa e mentsi e e farologanang. Ka go itse ditlhaka tse di supang bokana ba pula e e ka nang ka ngwaga kgotsa ka kgwedi go ka dirisiwa ka bophara go

balabala bokana ba metsi a a elelang go tsena mo matamong a a leng mo polaseng mme le bokana ba metsi a a ka dirisiwang ka bophara le loga maano a go uma kumo ya tlhaka mo polaseng ya gago. Mo dipolaseng tse dikgolo molemirui o tshwanetse go rulaganya ditlhaka tsa bokana ba pula e e nang mo dikgaolong tse di farologaneng mo polaseng mabapi le tiroso ya kgaolo e nngwe le e nngwe jaaka mo go jwalwang tlhaka kgotsa mafulu le fa e le naga e e dirisiwang e le mafulu fela.

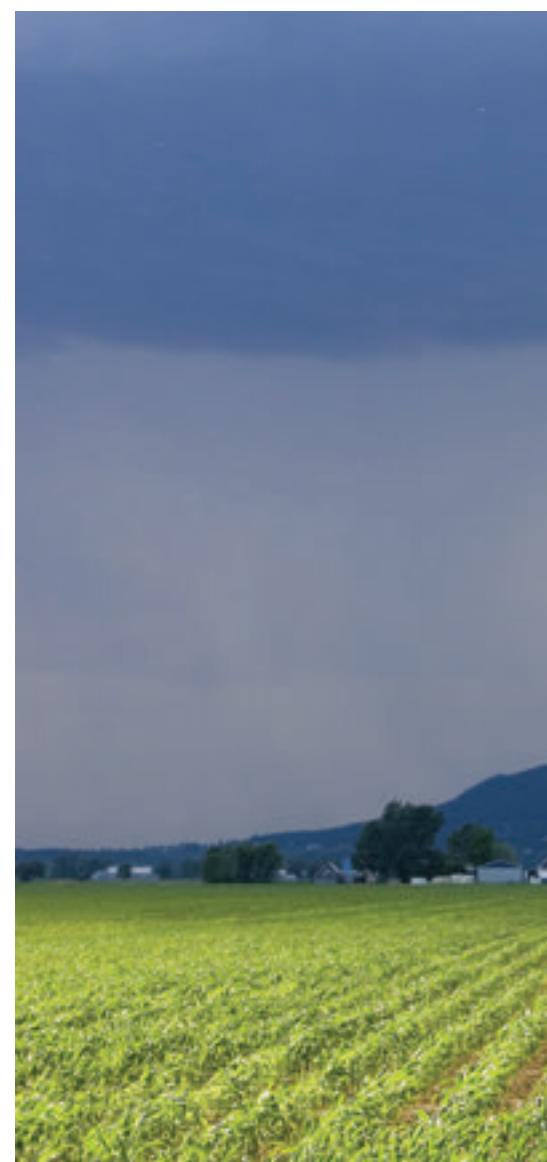
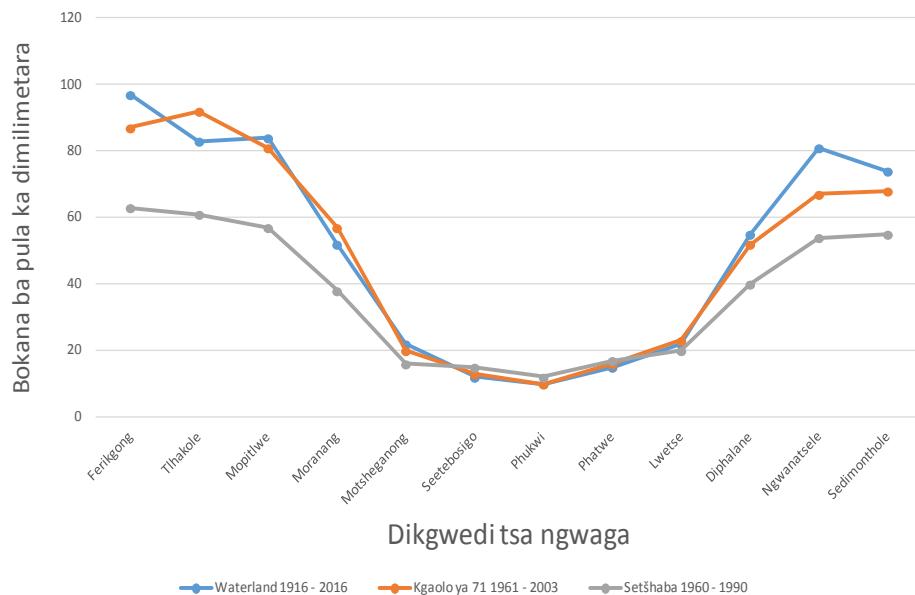
Go bolokiwa ga bokana ba metsi mo mmung ka ntla ya bokana ba pula e e nang ka nako e e rileng go bothhokwa go kgonisa ditiragalo tsa bolemirui tsa thefosano ya dijwalwa le maemo a mafulu. Tlhotlhwa e e kwa godimo le diphatsa tse di ka nnang teng fa go jwalwa tlhaka di ka fokotswa gagolo fa go ka dirisiwa mmu o o nang kongo le ka go boloka metsi ka bokana bo bo ka kgonwang.

Go lebelela ditlhaka tsa gago tse di supang bokana ba pula e e nang

Selekantsho sa 1 se bontsha ditlhaka tse di supang bokana ba pula e e neleng ka kgwedi mo polaseng ya Waterlands morago ga nako

Selekantsho sa 1: Bokana ba pula e e neleng mo polaseng ya Waterlands ka nako e e leng dingwaga tse 101.

Tekanyo ya bokana ba pula – Waterland le Kgaolo ya 71 le bokana mo Setshabeng

ya dingwaga tse 101 mabapi le magare a bokana ba pula e e neleng mo kgaolong le mo setshabeng ka kgwedi.

Kitso e e makatsang e ka amogelwa ka go sekaseka ditlhaka tse ka mekgwa e e farologaneng. Le fa bogare ba bokana ba pula e e neleng morago ga nako e telele ke dimilimetara tse 607 ka ngwaga, bonnye ba pula e e amogetsweng ka ngwaga ke dimilimetara tse 313 ka ngwaga mme bontsi ke dimilimetara tse 980 ka ngwaga. Bogare morago ga nako e telele mo polaseng ya Waterlands ke dimilimetara tse 607 mabapi le bogare ba dimilimetara tse

585 ka ngwaga mo kgaolong e kgolwana ya 71 mo polase e leng teng mme bogare ba setshaba ka bophara ke dimilimetara tse 448 ka ngwaga. Bokana bo bo sa supiweng ke bogare ba kgaolo ya Foreisetata bo bo leng dimilimetara tse 590 ka ngwaga. Lefatshe la Afikaborwa le supiwa le le lefatshe le le omeletseng ka ntlha ya bonnye ba pula e e nang mabapi le mafatshe a mangwe.

Le gale, kgaolo ya bokana ba pula e e nang ka bontsinyana e mo dikgaolong tse di jwalwang go uma kumo ya tlhaka mme go letla go jwalwa ga tlhaka mo masimong a a sa nosetsweng fa go dirisiwa mekgwa ya go boloka metsi mo masimong

ka tshwanno. Mo dikgaolong tse di amogelang bokana ba pula e e ka nnang dimilimetara tse 600 go tse 650 ka ngwaga le go tsamaelana le mofuta wa mmu, go lema ga dijwalwa tsa tlhaka go e rekisa go ka kgonengwa. Ntlha e e botlhokwa ke kgaganyo ya bokana ba pula e e nang mo dikgaolong tsa go na ga pula ka mariga le ka selemo mme le gore ke pula ya mofuta ofe e e ka dirisiwang go lema mofuta wa tlhaka e e rileng go bona kumo ka bontsi bo bo tlhokiwang. Selekantsho se supa gore go na ga pula mo polaseng le mo kgaolong go na le go tshwana le mokgwa o pula e nang mo setshabeng ka bophara.

Go na ga pula le leano la thefosano ya dijwalwa

Tshekatsheko ya thulaganyo ya go na ga pula ya Waterland e supa gore bokana ba pula e e leng bokana ba dimilimetara tse 471 kgotsa dikgaololekgolo tse 78 ya pula e e nang, ka nako e telele, e amogelwa ka nako gare ga dikgwedi tsa Ngwanatsele le Moranang mo setlheng sa go uma sa selemo mme go amogelwa dimilimetara tse 136 mo setlheng sa mariga sa go se jwale kgotsa ka nako ya go se mele. Bokana ba dijwalwa tsa selemo tse di ka umiwang bo ka le-kalekantshwa mabapi le tiriso ya metsi le kgono ya bokana ba tlhaka e e ka robiwang mo pitlaganong ya dimilimetara tse 471 tsa pula e e ka nang ka nako ya go mela. Mmidi o tlhoka bokana ba metsi a a ka nnang gare ga dimilimetara tse 500 le 800 go uma bokana ba thobo e e ka nnang gare ga ditono tse 3,5 go tse 6 ka heketara go tsamaelana le gore ke mofuta ofe wa mmidi, mofuta wa mmu le dikgaolo tsa go nna bothito tse di bonwang mo kgaolong ya go uma e o leng mo go yona. Ka go dirisa mokgwa o o siameng wa go boloka metsi go ka kgonegwa go boloka metsi mo masimong gare ga dimela a a lekanang le bokana ba pula e e nang e le dimilimetara tse 136.

Pula e e nang ka ditlhatla fa e na go feta dimilimetara tse 50 ka gangwe mo dikgaolong tsa go jwala tsa selemo ka nako ya selemo e na le go elela ga metsi a a ka nosetsang mmu. Fa re na le, e le sekao, go elela ga metsi a dimilimetara tse 50 ka setlha re saletswe ke dimilimetara tse 421 tsa pula ka setlha sa selemo le pula e e neleng ka mariga e re e bolokileng mo mmung go medisa dijwalwa tse di jwalwang ka selemo. Bogothe ba bokana ba metsi a a leng teng bo ka dirisiwa go lekalekantsha ka tshwanno kgono ya bokana ba kumo e e ka bonwang ka mofuta o mongwe le o mongwe wa dijwalwa.

Ka go neiwa boteng ba mmu le bokana ba pula e e nang le mokgwa o e nang ka teng go ka se nne botlhale go lokela monontsha kgotsa go oketsa bokana ba ditokelelo go leka go bona ditono tse 5 go tse 6 ka mmidi. Bokana bo bo ka kgonwa fela gangwe kgotsa gabedi ka dingwaga tse 30 fa pula e na gansti go feta bogare ba bokana bo e nang ka ttlwaelo. Go leka go bona ditono tse 3,5 ka heketara go ka nna botlhale mo maemong a.

Bokhutlo

Dirisa palotlholtlwa e e nepileng ya sesupetsho sa gago sa bokana ba pula e e neleng ka nako e telele, o ntse o akanya mekgwa e pula e nang ka teng go kgona go loga maano a go uma bokana ba kumo bo bo ka kgonwang mo masimong a gago.

Athikele e kwadilwe ke molemirui yo a rotseng tiro.

Maoto a mane a kgwebo

Raymond Ackerman o agile Pick n Pay ka kakanyo ya tafole ya maoto a mane. Maoto a mane a tafole e ke batho (motswedi wa batho), leoto la dilo tse di dirisiwang (go uma), leoto la tlhatlso (papatso) mme le leoto la botsamaisi (go aka-retsa ditšelete).

Leoto le lengwe le le lengwe le tshwanetse go tia go lekana go kgona go emisa tafole, mme gape le go lekana ka bolele, go lekalekantsha tafole le go e emisa ka tshwanno. Fa leoto le lengwe le sa lekane le a mangwe, tafole e tlaa sekama; fa leoto le lengwe le robega tafole e a menoga. Dilo tse di beiwang mo tafoleng e, e e phaphathi e e tileng, ke ditiragalo tsa letsatsi le letsatsi tsa kgwebo.

Gakologelwa gore ka go dirisiwa bolaodi bo raya go loga maano, go rulaganya, go dirisa le go laola (ditiragalo tsa bolaodi) dintilha tsotlhe tsa bolaodi ka tshwanno. Dintilha tsa bolaodi di le go uma, go tlhatlso, go reka, go dirisa tšelete, go tsamaisa ditiragalo, go dirisa batho, go dirisa kutlwano, thoto le setoko, mme le go laola ka kakaretso. Ka go tsamaelana, fa go dirisiwa ntlha e nngwe le e nngwe ya bolaodi – molemirui/molaodi gape o tshwanetse go nna moeteledipele yo o siameng, yo o kgonang swetsa le go feteletsa dintilha tsa go laola ka mo teng ga kgwebo le kwa ntlae ga kgwebo, yo o kgonang go dirisa batho, yo o kgonang go rulaganya dikgaolo tsa tiro, yo o kgonang go tlhotheletsa badiredi e bille le go dirisa boitshwaro ka molao mme le ka tlhomokelo.

Polelo morago ga kakanyo ya Ackerman ke gore tafole e emetse kgwebo mme maoto a yona ke dintilha tse di farologaneng tsa bolaodi.

Ackerman o lemogile gore go thata tota go laola dintilha tsotlhe tsa bolaodi ka tshwanno mme a swetsa go tlhokomela dintilha tse nne fela – maoto a mane a kgwebo ya gagwe. Dintilha tse di tshwanetse go laolwa ka tshwanno go tshegetsa kgwebo le tsamaiso ya yona. Fa ntlha (leoto) e le nngwe fela e sa laolwe sentle kgwebo e ka se tsamaye sentle jaaka go tshwanetse mme e tlaa felela e fengwa ke go fosa.

Ka maemo a go lebelela tsamaiso ya kgwebo seswa, a re tlhalose kakanyo e gape ka go dumela gore kgaolo e nngwe le e nngwe ya bolaodi ke tafole e e agilweng mo matong a mane a go loga maano, go rulaganya, tiriso le bolaodi. Kgwebo ya gago jalo e ka emelwa ke ditafole tse robongwe – dintilha tse robongwe tsa bolaodi – di tlhatlagantswe ka thulaganyo ya phiramede. Naga diphiramede tse re neng re di aga re le bana, fa mothaka yo o ka fa tlase a wa (gantsi matsogo a gagwe a ne a sa kgone), phiramede yotlhe e ne e tlettregana. A o dira tse di siameng mo kgwebong ya gago go tshegetsa ditafole tsotlhe gore di emise kgwebo ya gago?

Go molemirui yo o dirang ditiro tsa mo polaseng tse dintsia ka boene go thata go kgona go laola ntlha e nngwe le e nngwe ka tshwanno. Jalo, molaetsa ke gore o tshwanetse go remeleta mo go tse nne, ditafoleng tse di botlhokwa (dintilha tsa bolaodi) tse mo godimo ga tsona tse dingwe di tlaa emang kgotsa di tlaa uswang. Jaanong remeleta go laola dintilha tse ka kongo ya gago yotlhe go aga tlhomamo le thata tse di tlhokiwang. Fa ditafole tse di eme sentle di tlaa tshegetsa ditafole tse dingwe. Dikgwebo tse dintsia, jaaka dikgwebo tsa

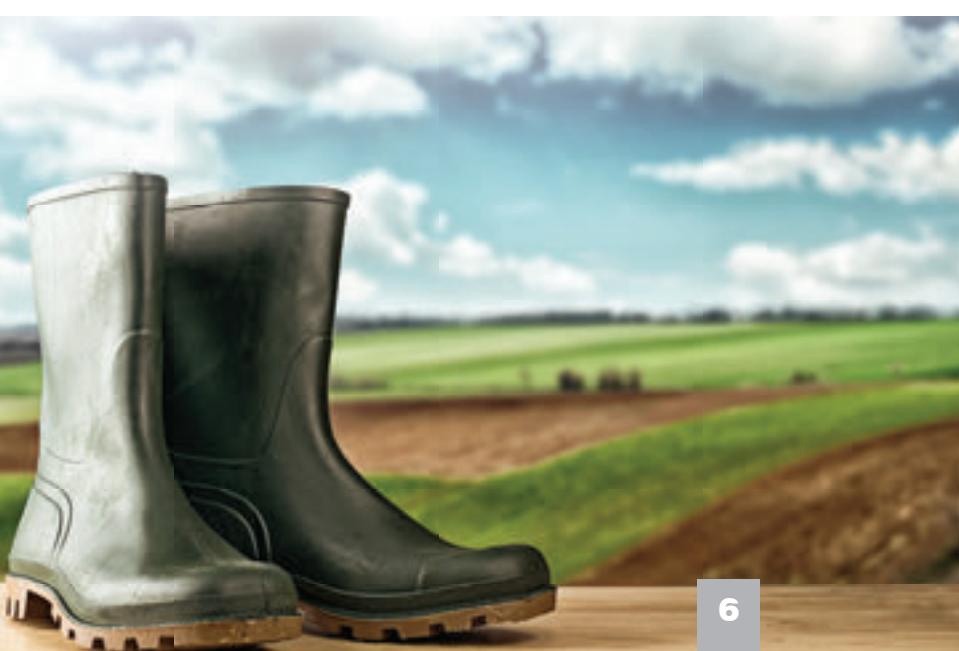
bolemirui di eme mo ditafoleng tse nne tse, tse di leng go uma, papatso, ditšelete le tiriso ya batho. O ka se kgone go dira dilo tsotlhe ka tshwanno ka bowena fela, mme jalo remeleta go dira tse nne tse kgotsa tse o di tlhophang ka tshwanno. Tafole e nngwe le e nngwe e na le mosola, mme ke tiro ya molaodi go lekalekantsha tiriso ya e nngwe le nngwe go kgona go dirisa dintilha tsotlhe tse di tlhokiwang.

A ditafole tsa gago di eme sentle? Fa leoto le lengwe le le botelele go feta a mangwe, tafole e tlaa sekama, mme tafole e e sekameng ga se e e siameng go baya dilo mo go yona. Sekao – a o logile leano la go dirisa ntlha e nngwe le e nngwe ka tshwanno mme wa tlhokomologa tiriso ya maano a gago. Jaaka fa o swetsa go jwala dimela tse 30 000 tsa mmidi ka heketara mme wa fetsa o jwetsa tse 20 000 fela.

Le fa ditafole tsotlhe di le botlhokwa go kgonisa le go tsweletsa pele kgwebo ya gago, gantsi ke tafole ya papatso e e wang pele ka ntlha ya maoto a a sa kgoneng go e emisa. ‘Botoka go uma, bokete go rekisa’, jaaka go bolelwa. Fa tafole e e wa ditafole tse dingwe tsotlhe di tlaa wa. Lefelo la papatso le maswe, ga le na botho, mme tafole e gantsi ke yona e e leng thata go emisa e ntse e lekalekane. Maphata a papatso a kgale a dirile gore balemirui ba se tlhoke go nna le kongo ya go papatsa, mme go tlosa ga tsona go dirile gore ba wele ka mo go leng botengteng. Jalo, ka dinako tsotlhe dirisa theo – ‘se ume kumo pele o tlhophile papatso ya kumo eo’.

Kakanyo ya Ackerman ya tafole mo lefatsheng la segompieno ke tlhofatso go feta gape. Mo lefatsheng la kgwebo la segompieno, tota la bolemirui, ditafole di eme mo motheong o o tlholang o fetoga e bille o ntse o suta – ka dintilha tsa, e le dikao, phetogo ya mmuso, ditlhaselo tsa papatso, mathata a tlhotlhwa le phetogo ya tlaemete. Maoto a tshwanetse go nna a tlhokomelwa, mme le tse di beiwang mo tafoleng di tshwanetse go rulaganwa gape le gape.

Gakologelwa gore setheo sa segompieno ke phetogo – go loga maano, go rulaganya, go dirisa le go laola. Maemo a fetoga ka ngwaga le ngwaga mme jalo mokgwa wa go laola wa gago o tlola o tlhoka go fetolwa gape le gape. ↗

Athikele e kwadiwe ke Marius Greyling, mokwadi wa Pula Imvula. Fa o tlhoka kitso gape, o ka romela emeile go mariusg@mccacc.co.za.

Grain SA e bua le...

Andries van der Poll

Molemirui yo, yo a nang phisego go bolemirui, yo a tswang mo kgaolong ya Swartland kwa Kapabophirim, o dumela gore go dira thata le go loga maano ka tshwanno ke dintlha tse di kgonisang tswelelopele le kongo. Andries van der Poll o na le kitso le phisego go kgora maikaelelo a gagwe a go farologantsha ka bottalo ditragalo tsa mo polaseng mme o tlaa rata go kgaoganya phisego ya gagwe le balemirui ba ba simololang tiragalo ya bolemirui.

O dirisa bolemirui kae mme o dirisa diheketa tse kana kang? O lema eng mme o rua eng?

Re dirisa diheketa tse 450 (ka tse 42 tse di nang tumelo ya go dirisa metsi) mo kgaolong ya Swartland gaufi le toropo ya Gouda. Re rua dinku le dikgomo mme re jwala dijwalwa (korong, habore, dilupine le mediki go dirisa thefosanyo ya dijwalwa) e bile ka ngwaga e re simolotse go jwala mmidi. Gape re na le mafulo a a nosetswang.

O tlhotlhelediwa ke eng?

Ke na le phisego go bolemirui mme ke ntse ke na le toro ya go nna le polase e e leng ya ka go tsweng 1993. Re ikanne gore letsatsi le re amogelang polase ya rona re tlaa phedisa toro ya rona. Ke na le ketleetso ya mogatsake le bana ba ka ka bottalo mme ba rata bophelo ba mo polaseng thata. Letsatsi la ntlha fa re etela polase ya Klipdrift ka 2011, re ikanne gore fa go ka kgonegwa gore re nne mo go yona re tlaa leka ka boyotlhe ba rona go kgora go rulaganya bophelo mo polaseng e. Ke ne ke tlholo ke lora go nna lefelo le le leng la ka, mme ke yona toro e e ntlhotlhetsang. Re na le ditoro tse dintsi mme re leka gore di diragale gannyan le gannyan.

Tlhalosa thata le tlhaelo tsa gago

Thata ya rona ke gore re na le kitso e e lekaneng, re na le phisego le tlhotlheletso go kgora go dira tiro e. Tlhaelo ke gore polase e ke polase e e nang 'mathata'.

Bokana ba kumo ya gago e ne e le kana kang fa o simolola? Bokana ba kumo ya gago e kana kang jaanong?

Ka 2014 re simolotse bolemirui ka go jwala habore le dilupine mme ka 2015 ra simolola go jwala korong, ka ntlha ya komelelo ra kgora go roba dikilogeramo tse 600 ka heketara

fela. Ngwaga ya pele e ne e le boto-kanyana mme go ne go le ka gore re jwetse morago ga nako ya go jwala mme ra bona tono le kgaolo ya 1,9 ka heketara. Ka dikgomo re kgonne go nna le maemo a 80% a go kgwi-sisa dinamane mme ka dinku re simolotse ka 60% ka 2014 mme ka 2016 re kgonne go kgwi-sisa ka maemo a 110%.

Jaaka wena o bona o tlaa re ke eng se se dirileng gore o tswelele pele jaana?

Go dira thata le go loga maano ka tshwanno ke senotlele sa go kgora le go tswelela pele. Maitlhomo a bottlhokwa thata. O tlhoka go itse gore go diragala eng mo polaseng ya gago mme go itse gore o ya kae kgotsa o batla go ba kae go bottlhokwa thata.

O na le thutego efe go fitlhela segompiento mme o tlaa rata go amogela thutego efe gape?

Re amogetse dithutiso ka dintlha tsa Ditshelete, Bolaodi ba Dinku - Dohne Merino, go Momelela le go uma Korong. Mogatsake o tsene dithutiso tsa Bojanala le Ditshelete mme o ntse a tsena thutiso ya Bolemirui bo bo Tlhaikaneng kwa Kaap Agri Academy, kwa a amogetseng kabelo ya Mokgonigodimo wa 2016.

Badiredi ba rona ba tlhoka thutiso ya Go kgora Bophelo mme gape le ya Go tlhokomela Metshene e bile nna ke batla go dira thutiso ya dipoloma ya Go rua Diruiwa tota le Bolaodi ba Disenye ka Dikhemikale mo dijwalweng.

O ipona o le kae morago ga dingwaga tse tlhano tse di latelang? O tlaa batla go kgora eng?

Morago ga dingwaga tse tlhano re tlaa batla polase e e dirisang dikgaolo tsa ditragalo tsa bolemirui tse di farologaneng ka bottalo, go uma ditono tsa korong tse 3 ka heketara, go

uma ditono tse 12 tsa mmidi ka heketara mo diheketaeng tse 40, ditono tse 2 ka heketara tsa luserene mme gape le go kgora go kgwi-sisa dikonyana tsa dinku ka maemo a 140% tota le go rulaganya kgaolo ya bolemirui ka ntlha ya bojanala e re ka kgonang go e dirisa. Gape re tlaa rata go thusa go ruta baswa ba ba nang phisego go bolemirui.

O rata go naya ba ba simololang bolemirui dikgakololo dife?

Kgakololo ya ka go balemirui ba baswa ke: Se tlhoboge, lora ditoro tsa go kgora, mme se latlhe go lora. Kwala dintlha tse mo pampiring mme o di akanye gabedi ka letsatsi, se di tlogele mo pampiring fela, simolola go di dirisa mme se fele pelo e bile gagamatsa dikgole go tswelela pele.

**Atikele e kwadiiwe ke Liana Stroebel,
Morulaganyi wa Kgaolo (Kapabophirim)
wa Lenaneo la Tlhabololo ya Bolemirui. Fa
o tlhoka kitso gape, o ka romela emeile go
liana@grainsa.co.za.**

Barulaganyi

GRAIN SA: BLOEMFONTEIN

Suite 3, Private Bag X11, Brandhof, 9324
7 Collins Street, Arboretum
Bloemfontein
► 08600 47246 ◀
► Fax: 051 430 7574 ◀ www.grainsa.co.za

MOETELEDEPELE WA BARULAGANYI

Jane McPherson
► 082 854 7171 ◀ jane@grainsa.co.za

MORULAGANYI WA PHATLATLATO

Liana Stroebel
► 084 264 1422 ◀ liana@grainsa.co.za

KAKANYETSO, THULAGANYO LE KGATISO

Infoworks
► 018 468 2716 ◀ www.infoworks.biz

PULA/IMVULA E TENG KA DIPUO TSE DI LATELANG:

Setswana,
Seaforekanse, Seësemane, Sesotho,
Sesotho sa Leboa, Sezulu le Sethosa.

Lenaneo la Tlhabololo ya Balemirui ya Batlhaka ya Afrikaborwa

MOKOPANYI WA TLHABOLOLO

Johan Kriel
Foreisetata (Ladybrand)
► 079 497 4294 ◀ johank@grainsa.co.za
► Kantoro: 051 924 1099 ◀ Dimakatso Nyambose

Jerry Mthombothi

Mpumalanga (Mbombela)
► 084 604 0549 ◀ jerry@grainsa.co.za
► Kantoro: 013 755 4575 ◀ Nonhlhla Sithole

Jurie Mentz

Mpumalanga/KwaZulu-Natal (Louwsburg)
► 082 354 5749 ◀ jurie@grainsa.co.za
► Kantoro: 034 907 5040 ◀ Sydwell Nkosi

Graeme Engelbrecht

KwaZulu-Natal (Louwsburg)
► 082 650 9315 ◀ graeme@grainsa.co.za
► Kantoro: 012 816 8069 ◀ Sydwell Nkosi

Ian Househam

Kapabolhaba (Kokstad)
► 078 791 1004 ◀ ian@grainsa.co.za
► Kantoro: 039 727 5749 ◀ Luthando Diko

Liana Stroebel

Kapabophirima (Paarl)
► 084 264 1422 ◀ liana@grainsa.co.za
► Kantoro: 012 816 8057 ◀ Hailey Ehrenreich

Du Toit van der Westhuizen

North West (Lichtenburg)
► 082 877 6749 ◀ dutoit@grainsa.co.za
► Kantoro: 012 816 8038 ◀ Lebo Mogatlanyane

Julius Motsoeneng

North West (Taung)
► 076 182 7889 ◀ julius@grainsa.co.za

Sinelizwi Fakade

Mihatha
► 071 519 4192 ◀ sinelizwifakade@grainsa.co.za
► Kantoro: 012 816 8077 ◀ Cwayita Mpotyi

Articles written by independent writers
are the views of the writer and not of Grain SA.

Se fele pelo – sengwe le sengwe se na le mosola

A o kile wa ultwa mongwe a re: "Ka le-tsatsi le ke rolang tiro, kgotsa fa ke na le tshetele e e lekaneng, ke tlile go iketla – nka ya go dirisa bolemirui." Ke nnene, bophelo mo polaseng bo bonega bo le monate go feta ba go tlhola go sianasiana ba mo ditoropong. MME, go phoso jang go ithaya gore bophelo ba go dirisa bolemirui ga bo na dikgatelelo mme ke mokgwa o o botoka wa go iphedsisa? Ga go thata fela – go thata go feta thata!

Ga go thuso go re molemirui o laola diphatsa tsa gagwe ka tshwanno, ditsatlhago ga di laolwe, ga di bonelwe pele. Ditoro tsa rona di tlhola di ntse di thubiwa ke ditiragalo tsa ditsatlhago. (Mo dingwageng tse di fetileng, komelelo le go nna bollo di re bolaile). Balemirui ba a tlhaselwa. Bolemirui ga bo a tshwanelo ba ba felang pelo – wena o a its'e!

Bolemirui ke tiragalo e e leng bottlhokwa go feta ditiragalo tsotlhe. Fa go sa na molemirui le kgono ya gagwe go ka se nne dijo – fa go se na dijo ga go na bophelo. Mme le fa go le jalo, bolemirui ke tiragalo e e ngotlafatsang gagolo mo ditiragalong – ga go na melewane ka mokgwa o tlhago e makatsang, e ngotlafatsang e bille e kgapang molemirui.

Ke dumela gore bottlhe ba rona re itse thu-to ya mo Beibeleng ka dintlha tsa dinako tsa bontsi le dinako tsa tlala – ka ga go boloka fa go le nako ya bontsi go tlamela ka nako ya fa go le maswe. Mme yona thuto e, e re bolela

gape gore **ga go na maemo a a nnang jaaka a ntse – phethogo e tshwanetse go diragala, kwa ntle ga nako e e ka tlhokiwang gore e diragale.** Jaaka go ntse mo Afrikaborwa, go ka tswelala go nna bonolo fela – **ke solo fela jalo!**

Fa re tsoga phakela re SOLOFELA gore pula e tlaa na, re SOLOFELA gore peo ya rona e tlaa tlhoga, re SOLOFELA gore molaodi wa banka o tlaa..., re SOLOFELA...re SOLOFELA...mme re SOLOFELA...mme re SOLOFELA. Tsholofelo le tumelo fela ke dilo tse di tshegetsang molemirui.

Gopola malele a mararo a a latelang a a tlhotlheletsang a a builweng ke Confucius (Moakanyi wa Motshaena wa 551BC - 479BC):

- 'Kgalalelo e kgolo ya rona, ga se go se we, mme ke go tlhatloga fa re wa gape le gape.'
- 'Kgang ga se gore o tsamaya ka boiketlo fela se eme.'
- 'Motho yo o sutisang thaba o simolola ka go tlosa matlapanyana a mannye.'

Lebelela mosola...Se fele pelo ka go se nne le TSHOLOFELO – tota le fa o tshwanetse go simolola wa tshimologong gape le gape. ⚡

**Athikele e kwadiwlwe ke Raymond Boardman,
Molemirui le Morutisi mo Buckingham,
Venterdorp, Kgaolo ya Bokonebophirima.
Fa o tlhoka kitso gape, o ka romela emeile
go rboardman@gmail.com.**

Pula Imvula's Quote of the Month

*Keep away from people who try to belittle your ambitions.
Small people always do that, but the really great makes you
feel that you, too, can become great.*

~ Mark Twain

THIS PUBLICATION IS
MADE POSSIBLE BY THE
CONTRIBUTION OF
THE MAIZE TRUST